

ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
на дисертацію
Діброви Валерії Анатоліївни
на тему: «Стратегії конструювання особистісного майбутнього
внутрішньо переміщеними особами»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 053 Психологія

1. Актуальність дисертаційного дослідження

Актуальність дослідження Діброви Валерії Анатоліївни зумовлена зростанням, у зв'язку з повномасштабною війною України з Російською Федерацією, кількості внутрішньо переміщених осіб, які потребують психологічного супроводу їхньої адаптації до нових умов життя. Для успішної побудови життєвої стратегії особистість має спиратись на наступність власних часових орієнтирів – минулого, сьогодення та майбутнього, гармонійно поєднуючи при цьому як раціональну, так і емоційну складові життєвого досвіду, що є значною проблемою у внутрішньо переміщених осіб, спровокованою їхньою попередньою травматизацією.

Вивчення змісту, різновидів, способів побудови та застосування стратегій конструювання особистісного майбутнього внутрішньо переміщеними особами має вагоме як наукове, так і практичне значення, оскільки забезпечуватиме розуміння механізмів планування ними подальшого життєвого шляху, а на цьому підґрунті уможливить психологічне сприяння адаптації до нових умов життя з урахуванням нових обставин і можливостей.

2. Наукова новизна результатів дисертації

Наукова новизна роботи полягає у тому, що *вперше*: представлено категорію ретроспективного майбутнього як особливість конструювання майбутнього ВПО; виявлено стратегії, які використовують ВПО для

конструювання особистісного майбутнього, як-то: стратегія планування особистісного майбутнього, стратегія уникання майбутнього, стратегія закладання майбутнього в теперішньому, стратегія індивідуального або соціального конструювання особистісного майбутнього, стратегія пристосування до обставин, стратегія конструювання майбутнього за взірцем; визначено спільне і відмінне у використанні стратегій конструювання особистісного майбутнього та баченні майбутнього, темпоральному та змістовному наповненні його мотиваційних об'єктів ВПО та особами, які не мають досвіду вимушеного переміщення; виявлено пов'язані з війною емоційно забарвлені теми у наративах та мотиваційних об'єктах майбутнього ВПО: стосунки з близькими та друзями, нові домівки, минуле, війна й окупація рідних міст респондентів, повернення додому після війни, бажання зустрітись з близькими, які залишились на окупованих територіях, прагнення перемоги України у війні.

Також *уточнено* визначення конструювання особистісного майбутнього як процесу свідомого, організованого та комплексного творення особистістю власного майбутнього згідно з наявним образом майбутнього, що базується на індивідуальних особливостях особистості, попередньому досвіді та впливі соціальних обставин; роль травмівних подій у сприйнятті особистістю часу свого життя; відмінності часових перспектив ВПО та осіб, які не мають досвіду вимушеного переселення.

У дисертації *набули подальшого розвитку* уявлення про психологічні характеристики внутрішньо переміщених осіб в контексті часу життя; уявлення про взаємозв'язки базових переконань, ставлення до невизначеності з часовими перспективами.

3. Практичне значення результатів дисертації

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості їх використання у консультативній та психотерапевтичній практиці, роботі соціальних і волонтерських служб з надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, при розробці тренінгових програм з реабілітації й адаптації внутрішньо переміщених осіб. Також отримані

результати можуть бути включені у план заходів з покращення здоров'я внутрішньо переміщених осіб та застосовуватись у роботі медичних і санаторно-лікувальних закладів, реабілітаційних центрів. Основні положення дослідження можуть бути використанні при розробленні та викладанні змісту навчальних курсів «Психологія міграції», «Основи психореабілітації», «Основи психологічної допомоги внутрішньо переміщеним особам», «Психологічне консультування», «Психологія кризових ситуацій».

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження

Виконання поставлених дослідних завдань здійснено В.А. Дібровою на високому науково-методологічному рівні. Здобувачка у своїй дисертаційній праці аналізує предмет дослідження на засадах вітчизняних і закордонних наукових підходів, послуговуючись міжгалузевими надбаннями психології. Розлоге емпіричне дослідження, яке поєднувало послідовну реалізацію підготовчого та власне дослідницького етапів із залученням двох вибірок – внутрішньо переміщених осіб і осіб, які не змінювали місця проживання – із подальшим порівнянням їхніх статистичних даних дозволило виявити достовірну інформацію щодо специфіки та ризиків часових перспектив внутрішньо переміщених осіб. На підґрунті ретельного кількісного аналізу даних із застосуванням методів математичної статистики й якісного тлумачення результатів дослідження сформульовано цінні емпіричні висновки щодо домінування негативного минулого та фаталістичного теперішнього та їх зв'язку з інтолерантністю до невизначеності, стійкістю переконань щодо випадковості як принципу розподілу життєвих подій, дефіциту конкретизації образів майбутнього у внутрішньо переміщених осіб, що провокує нові виклики для психологічної практики.

Науково-методична обґрунтованість результатів дослідження підтверджується дотриманням базових вимог до його організації, використанням валідних діагностичних методик, адекватних меті та завданням дослідження, його тривалістю, поєднанням кількісної обробки й якісного аналізу емпіричних даних.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією

Дисертанткою чітко сплановано й виконано експериментальне дослідження. Методика його проведення відповідає поставленим дослідницьким завданням і вимогам до досліджень в галузі психології. При реалізації емпіричного дослідження було вдало реалізовано принцип системного вивчення психічного феномену через застосування комплексу взаємодоповнюваних діагностичних методів, а також залученням до дослідження експериментальної і контрольної груп. Отриманню вірогідних практично значущих результатів сприяло застосування узгодженого комплексу методів наукового дослідження (теоретичних, емпіричних, методів математичної статистики), вибір яких обумовлений логікою наукового пошуку.

6. Апробація результатів дисертації

Основні результати дослідження дисертації викладено в 13 одноосібних науково-методичних роботах: 4 статтях, опублікованих у наукових виданнях, включених до переліку фахових наукових видань України; 2 статтях в періодичних наукових виданнях інших держав, що входять до Європейського Союзу, які включені до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus, 7 публікаціях апробаційного характеру, в яких також висвітлюються наукові результати дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження презентовані здобувачкою на міжнародних та українських науково-практичних конференціях і семінарах.

7. Структура та зміст дисертації

У вступі В.А. Дібровою кваліфіковано обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, наведено відомості про апробацію й упровадження авторського доробку, що дозволяє характеризувати науково-понятійний апарат дослідження як продуманий і обґрунтований.

У першому розділі дисертації розкрито сутність поняття конструювання особистісного майбутнього та основні вітчизняні та закордонні підходи до його

вивчення. Охарактеризовано вплив травматизації на сприйняття особистістю часових періодів свого життя. Розглянуто психологічні характеристики внутрішньо переміщених осіб. Заслуговує на схвалення значний обсяг наукових робіт закордонних вчених, який проаналізовано здобувачкою. На підґрунті цього аналізу й авторського осмислення означеної наукової проблеми здобувачкою сформульовано чітке визначення ключової дефініції дослідження – конструювання особистісного майбутнього як процесу свідомого, організованого та комплексного творення особистістю власного майбутнього згідно наявного образу майбутнього, що базується на індивідуальних особливостях особистості, попередньому досвіді та впливі соціальних обставин. Також у розділі презентовано й обґрунтовано авторську теоретичну модель стратегічного конструювання особистісного майбутнього ВПО.

У другому розділі відповідно до мети, завдань дослідження здобувачкою викладено методико-організаційні засади вивчення стратегій конструювання особистісного майбутнього внутрішньо переміщеними особами, ретельно обґрунтовано підбір методів дослідження, їх апробації, описано програму емпіричного дослідження та його організацію, надано характеристику дослідницьких вибірок. Наведено результати пілотного дослідження ВПО і місцевих мешканців, здійсненого з метою оптимізації підбору валідних діагностичних методик. Дизайн емпіричного дослідження вдало проілюстровано авторською емпіричною моделлю вивчення стратегій конструювання особистісного майбутнього внутрішньо переміщеними особами.

У третьому розділі дисертанткою викладено проаналізовані й узагальнені результати емпіричного дослідження конструювання особистісного майбутнього ВПО. За допомогою кількісного аналізу визначено взаємозв'язки базових переконань та ставлення до невизначеності зі шкалами часової перспективи, а також особливості суб'єктивного сприйняття майбутнього ВПО. За допомогою застосування якісних і кількісних методів аналізу статистичних даних виявлено особливості змістового та темпорального наповнення мотиваційних об'єктів майбутнього ВПО, його характеристик, а також використання ВПО стратегій конструювання особистісного майбутнього в

порівнянні з особами, які не мають досвіду вимушеного переселення. Також детально розглянуто таку особливість психологічного часу ВПО, як «ретроспективне майбутнє».

Висновки до розділів та загальні висновки відповідають змісту роботи та доводять дієвість виконання завдань дослідження. Додатки до роботи містять ґрунтовні матеріали, котрі конкретизують діагностичний апарат емпіричного дослідження й ілюструють його статистичні результати.

8. Дотримання академічної доброчесності

Висловлені В.А. Дібровою у дисертації положення та ідеї є самостійними, оригінальними і добре продуманими. Аналіз тексту дисертаційного дослідження дозволяє констатувати дотримання здобувачкою вимог академічної доброчесності в повному обсязі. Фактів про наявність текстових запозичень і порушень академічної доброчесності не встановлено.

9. Дискусійні положення та зауваження

Дисертаційна праця Валерії Анатоліївни Діброви позначена системним підходом і послідовністю щодо наукової інтерпретації аналізованих явищ. Проте, на наш погляд, певні положення потребують уточнень і мають дискусійний зміст.

1. У теоретичній моделі стратегічного конструювання особистісного майбутнього ВПО (с. 64) не показано зв'язку між їхнім травмівним досвідом, сприйманням часу й інтолерантністю до невизначеності, хоча у обґрунтуванні моделі про це йдеться.

2. У другому розділі дещо порушено логіку викладу матеріалу. Так, на сторінках 67-85 дисертації йдеться про зміст пілотажного дослідження з обґрунтуванням застосованих методик і результатами їх апробації, а детальний опис самих етапів програми емпіричного дослідження – підготовчо-розвідувального й основного дослідження – з визначенням їхнього змісту та призначення подано на сторінках 96-97. На нашу думку, цей опис було б доречніше перенести на початок викладу другого розділу.

3. Практичну значущість дослідження значно посилили б напрацювання й апробація авторської програми оптимізації розроблення та впровадження

стратегій конструювання особистісного майбутнього внутрішньо переміщеними особами.

4. У тексті роботи зустрічаються орфографічні та пунктуаційні помилки, зрідка мають місце технічні огріхи оформлення (наприклад, міжрядковий розрив ініціалів і прізвищ згаданих дослідників).

Проте, ці уточнення та зауваження носять дискусійний характер, оскільки безумовною перевагою дисертації В.А. Діброви є здійснене ґрунтовне емпіричне дослідження із застосуванням комплексу валідних методик, об'ємною та послідовною аналітикою діагностичних даних, їх якісною інтерпретацією та формулюванням обґрунтованих висновків.

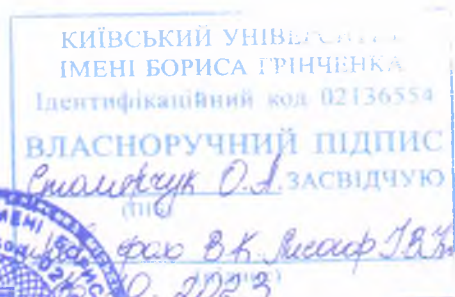
10. Загальний висновок і оцінка дисертації

Дисертація Діброви Валерії Анатоліївни на тему «Стратегії конструювання особистісного майбутнього внутрішньо переміщеними особами» є завершеною науковою працею, у якій авторкою отримано нові науково обґрунтовані результати. Дисертація відповідає пп. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 р. за № 155/30023, а авторка, Діброва Валерія Анатоліївна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Опонент:

доктор психологічних наук,
доцент, професор кафедри психології
особистості та соціальних практик
Факультету психології, соціальної роботи
та спеціальної освіти
Київського університету
імені Бориса Грінченка

д.с.

Олеся Анатоліївна
Столярчук